

УДК 343.85

Обод Андрій Валентинович,
ад'юнкт
(Донецький юридичний інститут МВС України)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються сучасні доктринальні та законодавчі підходи до визначення таких понять, як «кримінально-правова політика» та «ювенальна кримінально-правова політика». Базуючись на існуючих положеннях, автором сформовано власні відповідні дефініції. Досліджено особливості ювенальної кримінально-правової політики, підходи вчених до визначення її сутності та змісту з метою формулювання власної дефініції ювенальної кримінально-правової політики. З'ясовано, що на сьогоднішній день ювенальна політика знаходиться на стадії зародження, а отже потребує систематичних досліджень з боку соціологів, правників, психологів, педагогів, науковців інших галузей знань.

Ключові слова: неповнолітній, ювенальна політика, кримінально-правова політика, кримінальне законодавство, правосуддя.

Українське кримінальне законодавство з моменту прийняття у 2001 році чинного Кримінального кодексу завжди було і залишається одним із найгуманніших в Європі. На нашу думку, це, насамперед, може бути пов'язано з орієнтацією законодавця не тільки на захист потерпілого та забезпечення гарантованої відплати винним за вчинене суспільно небезпечне діяння, а й безпосередньо на особистість самого злочинця, врахування його інтересів та захист його прав і свобод у межах здійснення правосуддя. Така позиція є дійсно виправданою та дієвою, оскільки правильним є вважати КК України не тільки переліком суспільно небезпечних діянь та загальних положень щодо підстав кримінальної відповідальності, а й одним із головних інструментів, застосовуваних для виправлення злочинця. У цьому контексті особливої уваги потребують неповнолітні, які вчинили злочини у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (відповідно до ст. 22 КК України — 16, в окремих випадках — 14 років).

Так, визнання неповнолітніх специфічною та найбільш уразливою категорією суб'єктів дозволило законодавцеві створити власний привілейований підхід до встановлення особливостей їхньої кримінальної відповідальності та покарання, що набуло форми у розділі XV КК України — «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Однак однією з прогалин сучасного кримінального законодавства є той факт, що з 2001 року норми, які знаходяться у зазначеному розділі майже не зазнали змін, що призвело до часткової втрати їхньої дієвості на практиці. Остання теза не голослівна: її підтвердженням є судова статистика, відповідно до якої у 2008 році було засуджено 10078 неповнолітніх осіб, які скоїли злочин (з них 5953 особи вчинили тяжкі злочини, 390 — особливо тяжкі), у 2009 році засуджено 8555 неповнолітніх (5410 — за вчинення тяжких злочинів, 373 — особливо тяжких), у 2010 — 10883 (6274 — за тяжкі злочини, 303 — за особливо тяжкі), у 2011 році засуджено 8686 неповнолітніх осіб, які скоїли злочин (з них 5302 особи вчинили тяжкі злочини, 155 — особливо тяжкі), у 2012 — 9010 осіб, (5058 — за вчинення тяжких злочинів, 159 — особливо тяжких), у 2013 засуджено 5911 неповнолітніх (3173 особи вчинили тяжкі злочини, 115 — особливо тяжкі), у 2014 році — 4875 не-

повнолітніх (2573 — за тяжкі злочини, 69 — особливо тяжкі), у 2015 році засуджено 4589 неповнолітніх (2465 за вчинення тяжких злочинів, 54 — особливо тяжких), у 2016 році засуджено 3474 неповнолітніх осіб, які скоїли злочин (1755 — тяжкі, 43 — особливо тяжкі) [1].

Отже, нестабільна (хоча і з тенденцією до зниження) динаміка злочинності неповнолітніх свідчить про нагальну потребу удосконалення ювенальної кримінально-правової політики, яка на сьогоднішній день знаходиться на стадії занедбання, що не є виправданим у світлі реорганізації системи правосуддя, зокрема роботи над удосконаленням інститутів пробації, медіації та відновлювального правосуддя. Враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне більш детально розглянути особливості ювенальної кримінально-правової політики, підходи вчених до визначення її сутності та змісту з метою формулювання власної дефініції ювенальної кримінально-правової політики.

Так, свого часу австро-німецький юрист-кримінолог, письменник та журналіст Франц фон Лист у своїй праці «Завдання кримінальної політики» визначав кримінальну політику як систематичну сукупність підстав, які спираються на наукове дослідження причин злочину та дії, виробленої покаранням, — підстав, погодившись із якими держава за допомогою покарання та споріднених йому інститутів повинна боротися зі злочином [2, с. 7]. Зазначена теза вченого, на нашу думку, є чудовою ілюстрацією ставлення до кримінально-правової політики та її змістовних елементів Німеччини XVIII століття, котра й дотепер залишається актуальною в усіх європейських державах. У нашій країні єдиним втіленням кримінального законодавства є Кримінальний кодекс, який передбачає вичерпний перелік суспільно-небезпечних діянь, визначає межу покарання за вчинення останніх та вміщує в собі загальні норми, які здійснюють допоміжну функцію. Дослідження норм кримінального законодавства, встановлення прогалів та пошук шляхів їх усунення є одними з основних напрямків боротьби зі злочинністю, а отже є сукупністю дій, які можна вважати елементами кримінально-правової політики.

Схожу думку мають і В. І. Борисов та П. Л. Фріс, які зазначають, що «кримінально-правова політика є системоутворюючим елементом усієї політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, визначає засоби їх досягнення» [3, с. 5]. Дійсно, кримінальне законодавство повинно мати динамічний, гнучкий характер. Із розвитком суспільства, виникненням нових моделей як правослухняної, так і злочинної поведінки змінюється форма самого злочину, а отже повинен змінюватися й підхід до покарання за нього. Пошук нових кримінально-правових заходів боротьби зі злочинністю, модернізація існуючих інститутів — все це комплекс засобів впливу на злочинність, про який ведуть мову вчені. Отже, підхід, при якому кримінально-правова політика визначається як комплекс заходів правового впливу на злочинність, на нашу думку, є правильним, як і сприйняття її складовим елементом усієї політики держави у сфері боротьби зі злочинністю.

Цікаву позицію займає і К. М. Данченко, яка вважає, що «кримінально-правова політика у сфері покарань спрямована на вивчення правових тенденцій, що сприяє виробленню загальних положень кримінального законодавства щодо визначення кола злочинних діянь і системи покарань, встановлення санкцій у нормах, що визначають види злочинів та обрання справедливих видів покарань» [4, с. 160].

Підхід ученої до визначення кримінально-правової політики у сфері покарань є вельми цінним у межах нашого дослідження. Не є таємницею, що робота над удосконаленням кримінального законодавства, по-перше, полягає у збиранні та вивченні статистичних даних, які стосуються криміногенної ситуації в країні. По-друге, дослідженню підлягають також наукові праці та резолюції, які складаються вченими на їх підставі. Це все і є рушійною силою динамізму кримінального законодавства. Але навряд чи сама кримінально-правова політика може полягати у вивченні правових тенденцій. Вона, а точніше її якість,

є скоріше наслідком такого вивчення, інструментом, завдяки якому законодавець запроваджує наукові напрацювання у практику.

Іншу думку, дещо протилежну нашій, висловлюють Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна і т. ін. Учені зазначають, що «терміном «кримінально-правова політика» можуть однаково позначатися чотири хоч і споріднені, проте відмінні між собою явища: 1) діяльність держави з протидії злочинності засобами кримінального права; 2) державна концепція здійснення такої діяльності; 3) сукупність наукових знань (наука), що вивчає закономірності та перспективи здійснення цієї діяльності; 4) відповідна навчальна дисципліна (курс, спецкурс тощо) для студентів вищих юридичних навчальних закладів...» [5, с. 194–195]. Науковці вважають, що «цілком очевидним є те, що в онтологічному аспекті кримінально-правова політика — це, перш за все, особливий вид діяльності держави з протидії злочинності кримінально-правовими засобами, а вже потім — відповідна теоретична модель (якої може і не бути), галузь науки, що покликана вивчати цю діяльність та виробляти модель її здійснення, і навіть навчальна дисципліна, у межах якої це все може вивчатися студентами» [5, с. 194–195].

Коментуючи наведену тезу, зазначимо, що, якщо розглядати кримінально-правову політику як діяльність держави, спрямовану на боротьбу зі злочинністю, доцільно визначити безпосередні засоби такої боротьби, основними серед яких, на нашу думку, є: загальна та спеціальна превенція, виправлення злочинця, вивчення статистики та особливостей особи злочинця, перегляд складів злочинів та санкцій за них, оптимізація процесу виконання кримінальних покарань. Тобто основними засобами боротьби зі злочинністю є сукупність кримінологічних, кримінально-правових та кримінально-виконавчих явищ та процесів. Результати дослідження цих явищ та процесів є лише допоміжними засобами, застосовуваними для їх оптимізації, але при цьому вони виходять за межі правової політики, оскільки не обов'язкові до виконання, а є або коментарем до існуючих положень законодавства, або певного роду рекомендаціями.

Ті ж самі вчені, на нашу думку, правильно зазначають, що «наука кримінального права посідає своє місце в кримінально-правовій системі України. Предметом кримінально-правової науки України є закономірності, що існують у сфері визначення суспільно небезпечних діянь як злочинів та їх кримінально-правових наслідків. Наука кримінального права практично зосереджується на дослідженні чотирьох груп проблем, а саме: 1) яку поведінку людей слід визнавати злочинною; 2) які кримінально-правові наслідки мають наставати, фактично настають після вчинення злочину і яка їхня ефективність; 3) у яких правових формах знаходять своє закріплення матеріальні кримінально-правові норми; 4) які межі дії національних кримінально-правових актів» [5, с. 45].

Отже, наукова діяльність, як і кримінально-правова політика, є однією зі складових кримінально-правової системи України. Звичайно, у світі не існує жодного явища, яке б не було пов'язано з політикою, і наука не є виключенням. Але наукова діяльність може розглядатися як складова політики в її широкому розумінні. Коли ж ми говоримо про окремий її напрямок, у нашому випадку — кримінально-правовий, навряд чи визнання дослідження проблем кримінального законодавства структурною одиницею кримінально-правової політики є правильним.

Таким чином, з урахуванням усіх наведених думок учених, їх аналізу, можемо підсумувати, що **кримінально-правова політика держави** — це сукупність кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінально-виконавчих та кримінологічних заходів та засобів боротьби зі злочинністю, які полягають у направленні сил та ресурсів органів державної, виконавчої та судової влади на поліпшення криміногенної ситуації в країні на всіх її рівнях. До основних змістовних елементів кримінально-правової політики входять: 1) розробка актуальних та своєчасних засобів боротьби зі злочинністю; 2) створення альтернативних покаранню заходів роботи зі злочинцями; 3) оптимізація виконання існуючих видів покарань; 4) збір інформації та обробка статистичних даних щодо стану злочинності

в країні, а також прогнозування на їх основі відповідних тенденцій; 5) регулярний аналіз, редакція та загальна гуманізація норм КК, КВК та КПК України.

Так, як ми вже зазначали, актуалізація та гуманізація вітчизняного кримінального законодавства є одними з елементів кримінально-правової політики держави. У контексті цього необхідно зазначити, що важливим напрямком такої актуалізації є виокремлення уразливих, привілейованих суб'єктів кримінальної відповідальності, якими, серед інших, є неповнолітні злочинці. Сьогодні кримінально-правова політика, яка здійснюється стосовно неповнолітніх, знаходиться лише на старті та потребує рушійної сили, яка полягає у пристошуванні законодавства до вимог міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються особливостей відправлення правосуддя щодо неповнолітніх та у загальному розвитку ювенальної кримінально-правової політики.

На нашу думку, слушно зазначає Р. М. Опацький, що «в основу формування ювенальної політики покладено ряд принципів, основні з яких: 1) відповідність міжнародним стандартам у сфері захисту прав дітей; 2) демократичний характер, гуманність, правові засади, справедливість і гласність у діяльності суб'єктів ювенальної політики; 3) законодавче забезпечення прав дитини; 4) державна підтримка сім'ї з метою забезпечення повноцінного виховання дітей, захисту їхніх прав, підготовки їх до повноцінного життя в суспільстві; 5) встановлення та дотримання державних мінімальних соціальних стандартів основних показників якості життя дітей з урахуванням регіональних відмінностей даних показників; 6) відповідальність посадових осіб, громадян за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди; 7) державна підтримка органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та інших організацій, що здійснюють діяльність щодо захисту прав та законних інтересів дитини» [6, с. 38].

На нашу думку, ювенальна політика — поняття достатньо широке, яке включає в себе не тільки окремі випадки регулювання зв'язку між державою та неповнолітнім, який потрапив у конфлікт із законом, а й сукупність усіх правових та соціальних відносин, які стосуються виховання, освіти, охорони здоров'я, захисту прав та свобод, а також інших сфер життя молодого покоління.

Досліджуючи особливості ювенальної політики, О. М. Литвинов, Є. С. Назимко та Т. І. Пономарьова її зміст вбачають у «діяльності відповідних суб'єктів, яка спрямована на: вивчення становища неповнолітніх осіб, що вчинили злочини; здійснення контролю на мікро- та макрорівні за їхніми взаєминами з родиною, стосунками з оточуючим середовищем; аналіз існуючих міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх з метою імплементації міжнародного досвіду у національне законодавство; оцінку ефективності власної нормативно-правової бази, що стосується відправлення правосуддя щодо неповнолітніх; корекцію правового статусу неповнолітніх, звільнених від покарання, або таких, що його відбули; допомогу у ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від покарання, або таких, що його відбули». Учені вважають, що «ювенальна пенальна політика — це цілеспрямована діяльність, пов'язана з прийняттям відповідальних рішень щодо сприяння виправленню неповнолітнього, який вчинив злочин, та його ресоціалізації, забезпечення загальної та спеціальної превенції, застосування заходів правового впливу з боку держави, які спрямовані на захист прав неповнолітнього, під час призначення, відбування та звільнення від відбування покарання, а також забезпечення чесності та прозорості під час взаємодії з судовою системою» [7, с. 27].

Ми не повною мірою погоджуємося із вченими, оскільки наведена дефініція ювенальної пенальної політики є спірною. Якщо науковці розглядають ювенальну політику в її вузькому сенсі — у межах покарання неповнолітнього, тоді залишається незрозумілим, яке місце в такому випадку посідає ресоціалізація неповнолітнього, яка у більшості випадків проводиться після відбування покарання. Якщо ж учені мають на увазі ювенальну політику в широкому сенсі, вважаємо, що в такому випадку необхідно розглядати всі сфери життя, з якими взаємодіє неповнолітній в процесі свого дорослішання.

Н. М. Крестовська під ювенальною політикою розуміє систему законодавчих та нормативних актів, організаційних заходів щодо встановлення та підтримання нормативного життєзабезпечення дітей, підлітків та молоді. Учена зазначає, що «захист дитинства та сприяння соціальному становленню молоді в сучасній Україні об'єктивно стають політичними пріоритетами, що приводить до формування нового напрямку державної політики — ювенальної політики, яка має два взаємопов'язані напрямки — дитячий та молодіжний. Дитячий вектор ювенальної політики — це, перш за все, особливий захист дітей з боку сім'ї, держави, суспільства та світової спільноти в цілому. Молодь же потребує не стільки захисту, скільки сприяння у своєму соціальному та громадянському становленні, залучення до вирішення загальнодержавних і глобальних проблем. Провідна ж мета ювенальної політики є єдиною і полягає у забезпеченні гідного життя та соціалізації дитини/молодої людини в межах громадянського суспільства» [8, с. 17].

Ми повністю підтримуємо думку Н. М. Крестовської, оскільки до деморалізації підлітка у віці його особистісного становлення може призвести низка факторів, які тісно пов'язані з неналежним функціонуванням інституту ювенальної юстиції. Отже, відсутність підтримки з боку держави, неналежне або взагалі відсутнє фінансування молодіжних проєктів, скорочена кількість місць для навчання за державним замовленням, низький рівень заробітної плати — все це призводить до вимушеного пошуку неповнолітніми фінансового забезпечення, що не завжди відбувається законним шляхом. Своєчасне спрямування підліткової енергії на зайняття спортом, на вивчення іноземних мов, залучення молоді до громадських організацій, до участі у конкурсах та змаганнях — чи не найголовніші шляхи боротьби зі злочинністю неповнолітніх. Не стане на заваді і створення молодіжних організацій для здійснення волонтерської діяльності, а також залучення до такої організації психологів та педагогів, які матимуть можливість допомагати неповнолітнім вирішувати проблеми, які виникають в процесі дорослішання, тощо. Отже, теза вченої про те, що захист дитинства та сприяння соціальному становленню молоді в сучасній Україні є політичними пріоритетами дуже правильна та своєчасна. Молодь — майбутнє держави, а тому ухилення від сприяння зростанню майбутнього покоління може призвести до зупинення нині стабільного розвитку України, збільшення рівня злочинності та може стати на заваді євроінтеграції країни. У контексті цієї нашої думки очевидним є зв'язок ювенальної політики з боротьбою зі злочинністю, а тому логічним є висновок, що ювенальна кримінально-правова політика є складовою ювенальної політики, яка здійснюється за допомоги ювенальної юстиції.

Таким чином, з урахуванням досліджених думок вчених, вважаємо, що **ювенальна кримінально-правова політика** — системна діяльність держави, покликана сприяти захисту прав неповнолітніх у межах кримінального судочинства, яка реалізується через норми Кримінального, Кримінально-виконавчого та Кримінального процесуального кодексів, та спрямована на роботу з неповнолітніми, які вчинили злочин, їхню реабілітацію, ресоціалізацію та перевиховання, а також вивчення проблем та передумов підліткової злочинності, її прогнозування, облік та здійснення загально-превентивних та спеціально-превентивних заходів.

Підводячи підсумок, зазначимо, що на сьогоднішній день ювенальна політика знаходиться на стадії зародження, а отже потребує систематичних досліджень з боку соціологів, правників, психологів, педагогів, науковців інших галузей знань. Центральне місце в становленні ювенальної політики посідає міжнародне законодавство з питань всебічного захисту прав дитини. У цьому контексті одним із найбільш важливих напрямків є ювенальна кримінально-правова політика, яка надає алгоритм дій у найскладнішій ситуації — у випадку вчинення незрілою особою злочину — найвищого проступку законотворчої людини.

Список використаних джерел

1. Судова влада України. Офіційний веб-портал URL: <http://court.gov.ua/>
2. Лист Ф. Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление / сост. и предисл. В. С. Овчинского. М. : ИНФРА-М., 2004. 110 с.

3. Борисов В. І. Ефективність кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 1–18.
4. Данченко К. М. Поняття та зміст кримінально-правової політики у сфері покарання. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 154–161.
5. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна, В. К. Гришук, О. В. Зайчук, В. О. Навроцький, О. В. Наден, Ю. В. Нікітін, Н. М. Оніщенко, Ю. А. Пономаренко, М. І. Хавронюк, О. В. Харитонова, В. І. Ша-кун. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.
6. Опацький Р. М. Ювенальна політика: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 37–40.
7. Литвинов О. О. Становлення та розвиток ювенальної пенальної політики Республіки Польща (кримінально-правове дослідження) / О. О. Литвинов, Є. С. Назимко, Т. І. Пономарьова. Київ : Дакор, 2015. 128 с.
8. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : автореферат дис. докт. юр. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 42 с.

Обод Андрей Валентинович,
ад'юнкт
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ТОЛКОВАНИЮ ПОНЯТИЯ ЮВЕНАЛЬНОЙ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются современные доктринальные и законодательные подходы к определению таких понятий, как «уголовно-правовая политика» и «ювенальная уголовно-правовая политика». Основываясь на существующих положениях, автором сформированы собственные соответствующие дефиниции. Исследованы особенности ювенальной уголовно-правовой политики, подходы ученых к определению ее сущности и содержания с целью формулирования собственной дефиниции ювенальной уголовно-правовой политики. Выяснено, что на сегодняшний день ювенальная политика находится на стадии зарождения, а следовательно требует систематических исследований со стороны социологов, юристов, психологов, педагогов, ученых других отраслей знаний.

Ключевые слова: несовершеннолетний, ювенальная политика, уголовно-правовая политика, уголовное законодательство, правосудие.

Obod Andrew Valentinovich,
adjunct
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

MODERN APPROACHES TO INTERPRETING THE CONCEPT OF THE JUVENILE CRIMINAL AND LEGAL POLICY OF UKRAINE

The article deals with modern doctrinal and legislative approaches to the definition of such concepts as "criminal law" and "juvenile criminal law". Based on the existing provisions, the author formed his own relevant definitions. The article deals with the features of juvenile criminal law policy, approaches of scholars to determine its essence and content in order to formulate its own definition of juvenile criminal law. It is revealed that today juvenile policy is at the inception stage and therefore requires systematic research from sociologists, lawyers, psychologists, educators, scientists of different branches of knowledge.

Key words: juvenile, juvenile politics, criminal law, criminal law, justice.

Надійшла до редколегії 22.03.2018